

Geliş Tarihi/Received Date: 10.07.2019
Kabul Tarihi/Accepted Date: 31.07.2019

XVIII. YÜZYIL DİVAN ŞAİRİ ADLÎ VE YAYIMLANMAMIŞ KASİDELERİ

Hamza KOÇ¹

Ayşe KÜRKCÜ²

ÖZET

Kaynaklarda doğum tarihi ile ilgili herhangi bir bilgi bulunmayan Adlî'nin asıl adı Mehmed'dir. İstanbul'da doğan Mehmed Adlî'nin babası, Yeniçeri Ocağı'nda kul kethüdalığı yapan Süleyman Ağa'dır. Bundan dolayı şair, Süleymanzâde Mehmed Adlî Efendi olarak tanınmıştır. İyi bir medrese tahsili gören Adlî; Hatice Sultan'ın kethüdası olduğu için Divan-ı Sultanî hocası olmuş ve ahkâm eminliği, taşra kâğıt eminliği, küçük kale tezkireciliği, Divan-ı Hümayun'da yeniçeri efendiliği, cizye muhasebeciliği, tersane eminliği, sâlis defterdarlığı ve Rikab-ı Hümayun katipliği gibi önemli devlet kademelerinde görev yapmıştır. Nakşibendî tarikatına mensup olan şair; Emir Buharî Zaviyesi şeyhi Seyyid Fezullah Efendi, Nakşî ve Koca Mustafa Paşa Hankâhı şeyhi Alaeddin Efendi gibi üst düzey kişilerle tasavvufi sohbetlerde bulunmuştur. 1156/1743-44 yılında İstanbul'da vefat eden Adlî, Topkapı haricinde babasının mezarının yanına defnedilmiştir. Sâlim Efendi, Tezkiretü's-Şu'arâ'sında şairin mürettep bir Divan'a sahip olduğunu kaydetmektedir. Söz konusu eser; Kütahya ili, Tavşanlı ilçesinde, Zeytinoğlu İlçe Halk Kütüphanesi, Zeytinoğlu Koleksiyonu'nda 43 Ze 333/6 numarada kayıtlıdır. Adlî; Sultan II. Mustafa, Selim Giray Han, Şeyhülislam Fezullah Efendi, Rumeli Kazaskeri Yahya Efendi, Reisülküttap Râmî Efendi, Rikab kaymakamı Osman Paşa ve Köprülüzâde Mustafa Paşa gibi dönemin önemli şahsiyetlerine kasideler yazmıştır. Adlî'nin Divan'ında en fazla kaside kaleme aldığı kişilerin başında ise Şeyhülislam Fezullah Efendi gelmektedir. Ancak Adlî'nin, Şeyhülislam Fezullah Efendi için yazdığı kasideler Divan'ı ile sınırlı değildir. Süleymaniye Kütüphanesi, Esad Efendi Koleksiyonu 2843 numarada kayıtlı 170 varaklık bir kaside mecmuasında şairin Divan'ında yer almayan iki kasidesi daha tespit edilmiştir. Bu çalışmada, Adlî'nin hayatı, edebî kişiliği ve Divan'ı hakkında bilgi verilecek ve ardından Şeyhülislam Fezullah Efendi için kaleme aldığı kasidelerin metni sunulacaktır.

Anahtar Kelimeler: Adlî, Şeyhülislam Fezullah Efendi, methiye, kaside mecmuası, yayımlanmamış kaside.

¹ Dr. Öğr. Üyesi, Giresun Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, vaveyla-61@hotmail.com

² Giresun Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı Öğrencisi, ayşe28kurkcu@gmail.com

ADLİ, AN 18TH CENTURY DIVAN POET AND HIS UNPUBLISHED ODES

ABSTRACT

The real name of Adlî, whose date of birth is not given in sources, is Mehmed. Born in Istanbul, Mehmed Adlî's father is Süleyman Ağa, who served as a servant at the Janissary Quarry. The poet is, therefore, known as Süleymanzâde Mehmed Adlî Efendi. Very well educated at a madrasah, Adlî became an instructor at Divani Sultani and served in some governmental offices as a chief judge, a provincial paper-keeper, a biographer, a janissary master at Divan-ı Hümayun, a jizye accountant, a shipyard security master, a salis bookkeeping and a Rikab-ı Hümayun clerk because he served Hatice Sultan as a steward. The poet belonging to the Naqshbandi sect had mystical conversations with senior people such as Seyyid Fezullah Efendi, the sheikh of Emir Bukhari Zawiyah, Naqshi and Alaeddin Efendi, the sheikh of Koca Mustafa Pasha Hankahi. Died in 1156/1743-44 in Istanbul, Adlî was buried next to his father's grave at Topkapı graveyard. Sâlim Efendi notes in Tezkiretü'ş-Şu'arâ that the poet has a chronologically ordered Divan. The work in question is registered at Zeytinoğlu Collection at 43 Ze 333/6 at Zeytinoğlu District Public Library in Tavşanlı, Kütahya. Adlî wrote odes and poems for such important figures of the period as Sultan II. Mustafa, Selim Giray Khan, Şeyhülislam Fezullah Efendi, Rumeli Kazaskeri Yahya Efendi, Reisülküttap Râmî Efendi, Osman Pasha Rikab and Köprülüzâde Mustafa Pasha. From among the people for whom Adlî wrote the highest number of odes, Fezullah Efendi comes first. However, Adlî's poems for Şeyhülislam Fezullah Efendi are not limited to the Divan. In the Suleymaniye Library, Assad Efendi Collection 2843 recorded in a 170-leaf-kaside magazine, were identified two more of Adlî's odes which are not included in the Divan. In this study, some information will be given about Adlî's life, literary personality and his Divan. Afterwards, the text of the oevres written for Şeyhülislam Fezullah Efendi will be presented.

Keywords: Adlî, Şeyhülislam Fezullah Efendi, eulogy, ode magazine, unpublished ode.

GİRİŞ

Kaside, *Kâmûs-ı Türkî*'de, "On beş beyitten aşağı olmamak üzere bir kafiye üzerine ve ekseriyâ medh-i ekâbir hakkında söylenen şiir ki başlıca Araplarda mu'tâddır." (Şemseddin Sami 2008: 1073) şeklinde tanımlanmıştır. "Kastetmek, azmetmek, bir şeye doğru yönelmek" gibi anlamlara gelen kasd kökünden türeyen kaside, terim olarak "belli bir amaçla söylenmiş, üzerinde düşünülmüş, gözden geçirilmiş şiir" demektir (Elmalı 2001: 562). Divan edebiyatı nazım şekillerinden olup daha çok din ve devlet büyüklerini övmek amacıyla kaleme alınan bu manzumelere kaside adının verilmesinin sebebi, bir maksatla yazılmış olmalarıdır (İsen vd. 2016: 246).

Kaside, Arap edebiyatının ilk dönemlerinde doğmuştur. İlk kasideyi Arap şairlerinden Mühelhil'in yazdığı rivayet edilmektedir. Şairlerin kendi kabilesini övmek, düşman kabileleri yermek ve caize almak maksadıyla söyledikleri kaside, Cahiliye devrinde en parlak dönemini yaşamıştır. Cahiliye devrinde Mekke ziyareti dolayısıyla yılda bir kez Sûku'l-Ukâz'da düzenlenen panayırdaki şairler kasidelerini okurlar ve bunlar içinde en çok beğenilen kasideler altınla yazılıp Kâbe duvarına asılarak ilan edilirdi. Bu yüzden de bu kasidelere müzehhebât (altınla süslenmiş) ve muallakât (asılmış) adı verilmiştir (Mermer vd. 2016: 79-80). Muallakatü's-Seb'a yazarları ile İslâmî dönem Arap kasidecileri (Ka'b b. Zühayr, Hassan b. Sabit, Nabiga, A'şa... vs.) bu nazım şeklinin gelişmesinde önemli roller oynamışlardır. Fars edebiyatında ilk kasideler Sasanîler devrinde görülür. Rudekî, Araplardan aldığı kaside şeklini küçük değişikliklerle daha da olgunlaştırmıştır. Ancak kaside altın çağını Gazneli Mahmut'un sarayında yaşamıştır (Pala 2017: 53-54). Bu devrin büyük şairleri arasında Unsurî, Ferruhî, Minuçihr ve Asadî sayılabilir. Selçuklular devrinde yetişen en önemli kasideciler ise Enverî ve Hâkânî'dir. Kasidelerini Sultan Sencer'e sunan Enverî'nin dili aşırı mübalağalı olsa da Firdevsî kadar sağlamdır. Hâkânî'nin üslubu ise tumturaklıdır ve oldukça zor anlaşılır. Buna rağmen Hâkânî, İran edebiyatının en büyük kaside yazarı sayılmıştır (İpekten 2015: 44).

Türk edebiyatında kaside nazım şeklinin kullanılmaya başlanması, XIII. asra kadar iner. Bu yüzyılda Mevlânâ'nın 300 kadar kasidesi vardır. Bunlar şairin tevhid ve münâcât türünde yazmış olduğu şiirleridir. Kasideleri Farsça olmasına rağmen, Mevlânâ'nın Türk şairleri ve edebiyatı üzerindeki etkisi büyük olmuştur (Aydemir 2002: 138). XIII. yüzyıldan itibaren Divan edebiyatına giren, XVI. yüzyılda gelişmeye başlayan kasidenin, XVII. yüzyılda zirveye ulaştığı kabul edilmektedir (Çınar 2006: 214). Kaside nazım şekli, divan şairlerince bir geçim kaynağı olarak kullanılmış, hemen her olay, padişahın tahta oturması; bazı kişilere sadrazamlık, vezirlik, şeyhülislamlık verilmesi; savaşta kazanılan bir başarı; ramazan, bayram ve düğün kutlamaları; yeni bir saray, kasr, çeşme, hamam gibi yapıların tamamlanışı; devlet büyüklerine kaside sunmak için fırsat olarak değerlendirilmiştir. Her kaside sunan şairi ihsan ve caize ile ödüllendirmek de devlet büyüklerine ödenmesi gerekli bir borç haline gelmiştir (İsen vd. 2016: 249). Dolayısıyla bazı kasideleri şairane dilekçe olarak değerlendirmek de mümkündür. Bu durumda kasidenin başlığı, dilekçenin başlığına;

kasidenin asıl bölümü maksûd veya şairin varsa talebi, dilekçedeki talep kısmına; fahriye ile mahlas beyti dilekçenin imza kısmına; dua bölümü de dilekçenin “saygılarımla arz ederim” cümlesine karşılık gelir (Kurnaz ve Çeltik 2013: 171). Divan edebiyatında din ve devlet büyüklerini methetmek için kullanılan farklı gerekçeler ve nesib bölümlerindeki konu çeşitliliği kasidelerin konu bakımından zenginleşmesini sağlamıştır. Divan şairleri yalnızca devlet büyüklerinden caize almak için değil, suçlarının bağışlanması, gözden düşmemek ve terfi etmek gibi daha önemli amaçlar için de kasideler yazmışlardır. Bu nedenle kaside, Divan edebiyatında gelişme imkânı bulmuştur (Aça vd. 2011: 202).

İlk beyti kendi arasında, ondan sonraki beyitlerin ilk mısraları serbest olup ikinci mısraları ise birinci beyitle kafiyeli olan kaside nazım şekli, altı bölümden oluşmaktadır. Bunlar; nesib ya da teşbib, girizgâh, methiye, tegazzül, fahriye ve duadır. Ancak bir kasidede bu bölümlerin tamamının bulunması şart değildir. Kasidenin sunulacağı kişinin sanatlı bir dille övüldüğü yani asıl konunun işlendiği bölüm methiyedir. Bu bölümde övgü, “övülen kimsenin kişisel yetenekleri dikkate alınmadan, çok abartmalı olarak kalıplaşmış mazmun ve benzetmelerle yapılır. Dolayısıyla şair methettiği kişiyle lütfu, cömertliği, adaleti, kuvveti ve haşmeti yönünden tanınmış tarihî ve efsanevi kahramanları karşılaştırarak kaside sunacağı kişiyi üstün tutar. Bu bölümün genelde şiir yönü zayıf, dili ise diğer bölümlere oranla ağırdır” (Dilçin 2013: 153). Şairler; kasidelerde, memduhların çeşitli özelliklerini ortaya koyarken yeni ifadeler ve espriler bulmada, yeteneklerini, sanat güçlerini en son sınırına kadar kullanırlar (Erkul 2009: 754). Edebiyatımızda kasideleriyle ön plana çıkan önemli bazı şairlerin başında Ahmedî, Şeyhî, Ahmed Paşa, Necâtî, Tâcizâde Cafer Çelebi, Hayâlî, Bâkî, Nev’î, Rûhî-i Bağdâdî, Fuzûlî, Hayretî, Cinânî, Taşlıcalı Yahyâ, Zâtî, Cevrî, Fehîm-i Kadîm, Güftî, Hâletî, Nâbî, Mezâkî, Nef’î, Nâ’ilî, Neşâtî, Şeyhülislam Yahyâ, Sâbit, Nazîm Yahyâ, Nedîm, Şeyh Gâlib, Sünbülzâde Vehbî, Enderunlu Fâzıl, Yenişehirli Avnî, Keçecizâde İzzet Molla, Enderunlu Vâsıf, Şeref Hanım... gibi isimler gelmektedir.

Klasik edebiyatımızda kaside yazan şairlerden biri de XVII. yüzyılın sonlarından XVIII. yüzyılın ortalarına kadar yaşamış olan Süleymanzâde Mehmed Adlî’dir. Adlî, Devlet-i Aliye’nin değişik kademelerinde görevler yapan ve Osmanlı bürokrasisini yakından tanıyan bir şairdir. Hayli çalkantılı ve zor bir dönemde hem yöneticilik hem de şairlik yapmış olan Adlî, önemli tarihî şahsiyetler ve çağdaşı olduğu devlet adamları için kayda değer kasideler kaleme almıştır (Sunal 2017: 442). Adlî’nin *Divan*’ında en çok kaside yazdığı devlet adamlarının başında Şeyhülislam Fezullah Efendi gelmektedir. Ancak Adlî’nin Şeyhülislam Fezullah Efendi’yi övmek amacıyla kaleme aldığı kasideler, *Divan*’ı ile sınırlı değildir. Süleymaniye Kütüphanesi, Esad Efendi Koleksiyonu 2843 numarada kayıtlı bir kaside mecmuasında şairin Fezullah Efendi için yazdığı iki kasidesi daha tespit edilmiştir. “Mecmuada Şeyhülislam Fezullah Efendi ve oğlu Fethullah Efendi başta olmak üzere yine ilmiye sınıfına mensup diğer oğulları da övgülere ve hayır dualara konu edilmiştir. Buna uygun olarak memduh tasvirleri, ilmiye sınıfı ve şeyhülislamlık çevresindeki ifadelerle övülmüştür” (Akkuş 2015: 256). Methedilen şeyhülislam olunca, bu makamın bir gereği olarak sırasıyla şeyhülislamın lütfu, fazlı, adli, keremi,

fetvası ve fetva yazdığı kalemi, ihsanı, ilmi, şiiri, kahrı, re'yi, hulku, himmeti, feyzi, bilgisi, hükmü, hikmeti, zekâsı, içtihadı, hayali, hüneri, diviti, irfanı, allamelîği vs. özellikleri başta gelir (Aydemir 2002: 153-154). Adlı; kasidelerinde, Fezullah Efendi'den bahsederken "*hâce-i sultân, hâce-i şehriyâr-ı zü'l-ikrâm, şehzâde-i şâh-güzîn*" gibi övgü ifadelerini kullanır ve onun Sultan II. Mustafa'nın hocası olduğunu vurgular (Sunal 2017: 450).

1048/1639 yılında Erzurum'da dünyaya gelen Fezullah Efendi'nin asıl adı Mehmed'dir (Tayşi 2016: 527). Nesebinin Şemseddin Tebrizî ve hatta Halife Ebubekir'e dayandığı iddia edilen (Derin 1959: 97) Fezullah Efendi, Erzurum müftüsü Seyyid Mehmed Efendi ile Şerife Hatun'un oğludur. İlk eğitimini babasından alan Fezullah Efendi, İstanbul'a giden ve orada büyük şöret kazanarak padişah hocalığına kadar yükselen Vâni Mehmed Efendi'nin isteği üzerine 1664 yılında İstanbul'a, oradan da padişahın bulunduğu Edirne'ye gitti. Burada Vâni Mehmed Efendi'den ders almaya devam etti (Tayşi 2016: 527). Eğitimi esnasında dinî ilimlerle birlikte dilbilgisi, beyân, bedî' ve ma'ânî gibi pek çok ilim tahsil etmiş olan Seyyid Fezullah Efendi, bazı divanların yanı sıra dil konusunda yazılmış kitapları da okudu (Koncu 2015). Vâni Mehmed Efendi bir müddet sonra Fezullah Efendi'yi kızı Ayşe ile evlendirdi. Vâni Efendi'nin damadı olduktan sonra yıldızı parlayan Fezullah Efendi, sultanın yanına rahatça girip çıkma imkânı buldu (Kara ve Çögenli 2015: 55). Şeyhülislam Minkârîzâde Yahya Efendi'nin teklifiyle 40 akçe medreselerinden birine müderris tayin edilmek istendiyse de kayınpederinin müdahalesi üzerine bu görevi kabul etmeyerek hacca gitti. Döndükten sonra Vâni Efendi'nin aracılığıyla IV. Mehmed'in şehzadesi II. Mustafa'ya hoca oldu. Ertesi yıl padişah fermanıyla kendisine mülazemet verildi ve ilmiye mesleğinde hızla yükseldi. Haydarpaşa, Üsküdar Mihrimah Sultan, Sahn-ı Semân ve Ayasofya Medreselerinde müderrislik yaptı. 1674'te İstanbul kadılığı pâyesiyile Sultan Ahmed Medresesi'ne tayin edildi. Dört yıl sonra ise Rumeli kazaskerliği pâyesiyile Şehzade Ahmed'in hocalığına getirildi. 7 Kasım 1686'da nakîbüleşraf, IV. Mehmed'in azli ve II. Süleyman'ın tahta çıkışından hemen sonra 14 Şubat 1688'de şeyhülislam oldu. Fezullah Efendi'nin on yedi gün kadar süren bu ilk şeyhülislamlığından azli, askerî bir karışıklıktan kaynaklandı. Sadrazam Siyavuş Paşa aleyhine ayaklanan yeniçeriler, Siyavuş Paşa'yı katlettikten sonra Fezullah Efendi'den de şeyhülislamlık mührünü alıp kendisini önce Kuzguncuk'taki yalısında oturmaya mecbur ettiler, bir hafta sonra da Erzurum kazası arpalığıyla memleketi olan Erzurum'a gönderdiler. Yedi yıl kadar burada yaşayan Fezullah Efendi, vaktiyle hocalığını yaptığı Şehzade Mustafa'nın 1695'te tahta çıkışının ardından onun daveti üzerine Edirne'ye gelip ikinci defa şeyhülislamlığa tayin edildi ve bu makamda aralıksız sekiz yıldan fazla kaldı. Fezullah Efendi'nin II. Mustafa üzerinde büyük nüfuzu vardı. Bundan faydalanarak devlet işlerine müdahale etmeye, oğullarını ve akrabalarını henüz küçük yaşlarda iken yüksek mevkilere getirmeye başladı. Hatta Osmanlı tarihinde ilk defa olmak üzere oğlu Fethullah Efendi'nin kendisinden sonra şeyhülislam olması hususunda padişaktan bir ferman bile aldı (Tayşi 2016: 527). Özellikle terfi bekleyen devlet görevlilerinin, yüksek dereceli kadroların şeyhülislamın adamları tarafından tutulması yüzünden bir türlü yükselmemeleri, Fezullah Efendi'ye karşı

bir muhalefet grubunun oluşmasına yol açtı (Özcan 1994: 445). Sultan Mustafa'nın son yıllarda av düşkünü olması, payitahtı bırakıp Edirne'den devleti yönetmesi, hocası Fezullah Efendi'ye bütün yetkileri devretmesi, buna ilaveten süregiden savaşlar; kaybedilen topraklar, ekonominin zayıflaması, ortamın ciddi düzeyde gerilmesine sebep oldu (Çögenli ve Kara 2015: 49). Tarihlere Edirne Vak'ası³ veya Fezullah Efendi Vak'ası adıyla geçen bu isyan önce İstanbul'da başladı, daha sonra Edirne'ye sıçradı. Edirne'de bulunan Şeyhülislam Fezullah Efendi ve ondan sonraki şeyhülislam adayı oğlu Nakîbüleşraf Fethullah Efendi görevlerinden alındılar. Fezullah Efendi kaçmaya çalışırken Pravadi'de yakalanarak yarı çıplak vaziyette Edirne'ye getirildi. Feci işkenceler sonunda oğlu ile birlikte Batpazarı'nda çırılçıplak bir halde uyuz bir hamal beygirine bindirilip türlü hakaretlerle başları kesilip katledildiler. Fezullah Efendi'nin kesik başı bir mızrağın ucuna takılıp asiler tarafından Edirne sokaklarında dolaştırıldı. Cesedi ise ayaklarına ip bağlanarak Hristiyan keşişlere sürükletti ve parçalanarak Tunca nehrine atıldı. Daha sonra cesedinin nehirden çıkarılarak Sitti Hatun Camii civarındaki Abdülkerim Mektebi avlusuna gömüldüğü rivayet edilir. Ailece Halvetîliğe mensup olan Fezullah Efendi; kaynaklarda güler yüzlü, bilgili, faziletli, zeki, nüktedan, vakur ve yumuşak huylu bir kişi olarak anlatılır. Hat ve nesih dersleri alan Fezullah Efendi'nin bir divan teşkil edecek kadar Arapça şiirleri vardır. Ayrıca tefsir ve hadis ilimleriyle uğraştığı bilinmektedir. Şeyhülislamlıkla padişah hocalığını birleştirdiği için "câmiu'r-riyâseteyn" unvanıyla da anılmıştır (Taşçı 2016: 527).⁴

İyi bir muhaddis, müderris, hattat ve şair olan Fezullah Efendi, başta İslamî ilimler olmak üzere birçok sahada önemli eserler kaleme almıştır. *Ta'likât alâ Hâşiyey-i Envârî't-tenzîl, Ahsenu't-tahdîs fi Rivâyeti'l-hadîs, Fetâvâ-yı Feyziye, Fetâvâ-yı Feyziye maa'n-nukûl, Mu'ayyenü'l-müsâfir fi Ameli Hutûti'd-devâ'ir, Ta'likât alâ Hâşiyeti Şerhi'l-akâ'id, Kitâbü'l-ekzâr bi'l-Aşiyi ve'l-Ebkâr (Mecmû'atü'l-ekzâr), Mecmû'atü'r-resâ'il fi't-Tasavvuf, Nesâyihu'l-mülûk, Letâifnâme, Hakâyık-ı Sem'a, Hulâsât ed-da'avât, Risâleteyni fi't-Tasavvuf, Şerhu Kasîdeti'l-ayniyyeti'r-rûhiyyeti li İbni Sînâ, Şerhu Kasîdeti Hacı Bayram Velî, Eş'âr-ı Feyzî fi'l-Edeb ve Mecmû'a-i Hikâyât* Fezullah Efendi'ye aidiyeti kesin olan eserlerdir. *Riyâzü'r-rahme* ve *Terceme-i Ravzü'l-ahyâr* ise Fezullah Efendi'ye nispeti sıkıntılı olan eserlerdir.⁵ *Fetâvâ-yı Feyziye*, Fezullah Efendi'nin şeyhülislamlığı döneminde verdiği fetvaları içeren ve XVIII ile XIX. yüzyıllarda en çok itibar gören fetva mecmualarından olması açısından dikkate değerdir. Elli bölümden meydana gelen eserin her bölümü "kitâb" diye adlandırılmıştır. İçindeki bölümler işlenen konuya göre "*kitâbu't-tahâre, kitâbu's-salât, kitâbu'z-zekât, kitâbu's-savm, kitâbu'l-hac, kitâbu'n-nikâh, kitâbu't-talâk, kitâbu's-sirkat, kitâbu's-şehâdât, kitâbu'l-cinâyât,*

³ Şeyhülislam Seyyid Fezullah Efendi'nin Edirne Vakası ile olan bağlantısı hakkında daha ayrıntılı bilgi için bk. Özcan 1994: 445-446; Katğı 2011: 315-384; Katğı 2013: 450-541; Sevinç 2015: 151-180; Gündoğdu 2015: 181-185.

⁴ Şeyhülislam Seyyid Fezullah Efendi'nin hayatı hakkında daha detaylı bilgi için bk. Derin 1959: 97-104; Türek ve Derin 1969: 205-218; Katğı 2011: 219-410; Katğı 2013: 323-578; Okumuş 2013: 387-396; Taşçı 2016: 527-528; Çögenli ve Kara 2015: 5-60; Kara ve Çögenli 2015: 35-99.

⁵ Şeyhülislam Seyyid Fezullah Efendi'nin eserleri hakkında daha ayrıntılı bilgi için bk. Yıldırım 2014: 4-6; Çögenli ve Kara 2015: 62-70; Kara ve Çögenli 2015: 76-80; Arkın 2015: 43-49; Taşçı 2016: 528.

kitâbu'l-ferâiz... gibi başlıklara ayrılmıştır.⁶ “*Letâifnâme* adlı eseri ise hem devrin dilini, kelime dağarcığını, zihniyetini yansıtmakta hem de Asr-ı Saadet’ten Abbasî saltanatına kadar geçen sürede yaşam sahnesinde ön planda yer bulmuş devlet adamı, şair, âlim şahsiyetlerin perde arkasında kalmış kişilik özelliklerini, özel hayatlarını, hayata bakış açılarını teferruatlı bir şekilde aktarmaktadır” (Arkin 2015: 9).

1. Adlî'nin Hayatı ve Edebî Kişiliği⁷

Asıl adı Mehmed olan Adlî, Dergâh-ı Âlî Yeniçeri Ocağı'nda kul kethüdalığı yapan Süleyman Ağa'nın oğludur. Bundan dolayı şair, Süleymanzâde Mehmed Adlî olarak anıldı. Şair hakkında bilgi veren kaynaklar, Adlî'nin İstanbullu olduğu hususunda hemfikirken *Divan*'ının müstensihisi Mustafa Alizâde el-Edirnevî ise şairden “Adlî Efendi el-Edirnevî” (Adlî Divanı: 287a) şeklinde bahsederek onun Edirneli olduğunu belirtir. Doğum tarihi ile ilgili herhangi bir bilgiye rastlanmayan Adlî, iyi bir medrese tahsili gördü ve Hatice Sultan'ın kethüdalığını yaptığı için Divan-ı Sultanî hocası oldu. Ahkâm emînliği, taşra kâğıt emînliği, küçük kale tezkiyeciliği ve Divan-ı Hümayun'da yeniçeri efendiliği gibi önemli devlet kademelerinde görev aldı. 1731'de cizye muhasebeciliği ve tersane emînliği yaptı. Sâlis defterdarlığı görevinde de bulunan Adlî'nin son vazifesi 1739'da atandığı Rikâb-ı Hümayun kâtipliğidir. Adlî, 1156/1743-44 yılında İstanbul'da vefat etti ve Topkapı haricinde babasının mezarının yanına defnedildi. Nakşibendî tarikatına mensup olan Adlî; Emir Buharî Zaviyesi şeyhi Seyyid Feyzullah Efendi, Şeyh Nakşî Efendi ve Koca Mustafa Paşa Hankâhı şeyhi Alaeddin Efendilerle tasavvufi sohbetlerde bulundu. Asrın şairlerinden Osmanzâde Tâ'ib ile a rası açıktı. Bu yüzden Tâ'ib'in hiciv dolu sözlerine muhatap oldu. Zira Tâ'ib, Adlî'nin yazdığı gazelleri müstezada dönüştürüp hicvederdi.

Şiirlerinde Türkçe, Arapça ve Farsça kelimeleri kullanan Adlî'nin, dili ağır olmamakla birlikte uzun tamlamalara da pek yer vermediği görülür. Ayrıca XVIII. yüzyılda kendisini gösteren mahallileşme akımının etkisinde kalan Adlî'nin şiirlerinde atasözleri, deyimler ve halk söyleyişlerine rastlamak mümkündür. Safâyi (Çapan 2005: 420), “*Gâyet pür-gû ve nîk-hû ve lisân-ı tasavvufda mâhir ve salâh-ı hâli zâhir bir zât-ı dervîş-nihâddir.*” diyerek onun çok söyleyen, yumuşak huylu, tasavvufa meyilli ve derviş yaradılışlı bir şair olduğunu belirtmektedir. Râmiz (Erdem 1994: 220) ise “*şâ'ir-i ma'ârif-mevfûr*” ve “*tevârîh-âşinâ*” ifadeleriyle çok bilgili olduğuna ve tarih düşürmekteki başarısına dikkat çekmektedir. Adlî, hemen her şiirinde gerek kullandığı kelime kadrosuyla gerekse de edasıyla rindâne ve âşıkâne bir tarzı benimsemiştir. “*Meclis, bezm, kadeh, mey, meyhane, neşât, safâ*” gibi rindlikle ilgili kavramların yanında divan şairlerinin sıklıkla kullandığı “*rind*” ve “*arif*” tipini öne çıkaran Adlî, bunların karşısında zahid ve nadan olarak vasıflandırdığı tipleri zemmeder. Adlî, bir hüner meydanı olarak gördüğü şiir sahasını a deta bir cenk meydanı olarak tasvir eder. Bu meydanın

⁶ *Fetâvâ-yı Feyziye* hakkında detaylı bilgi için bk. Kaya 2009; Düzenli 2015: 361-394; Altaş 2015: 395-416; Ögüt 2016: 443.

⁷ Adlî'nin hayatı ve edebî kişiliği için şu kaynaklardan yararlanılmıştır: TDEA 1977: 38; İpekten vd. 1988: 10-11; Erdem 1994: 219-220; Akbaya 1996: 142; Erdem 2001: 117-118; Kurnaz ve Tatçı 2001: 652; Çapan 2005: 420-421; İnce 2005: 502; Kesik 2014; Sunal 2017: 441-466; Adlî, *Divan*, Zeytinöğlü İlçe Halk Kütüphanesi, 43 Ze 333/6.

kahramanı olan Adlî, kendisini “döne döne cenk eden” anlamında, Haydar-ı Kerrâr lakabıyla anılan Hz. Ali’ye teşbih eder. Onun elindeki kalem, Hz. Ali’nin kılıcı Zülfikar; şair mizacı ise Hz. Ali’nin atı olan Düldül gibidir (Sunal 2017: 454, 456).

2. Adlî’nin *Divan*’ı

Sâlim Efendi, *Tezkiretü’ş-Şu’arâ*’sında (İnce 2005: 502) “*Müretteb Dîvân-ı belâgat-unvânı ve miyâne-i şu’arâda hayli nâm u şânı vardır.*” ifadeleriyle Adlî’nin mürettep bir *Divan*’a sahip olduğunu kaydetmektedir. Eser; Kütahya’nın Tavşanlı ilçesi, Zeytinoğlu İlçe Halk Kütüphanesi, Zeytinoğlu Koleksiyonunda 43 Ze 333/3-4-5-6 numarada kayıtlı bir divan mecmuası içerisinde yer almaktadır. Mecmuada Sadîk, Erzurumlu Hâzık ve Âgâh mahlaslı şairlerin divanlarından sonra 236b ile 292b sayfaları arasında Adlî’nin *Divan*’ı bulunmaktadır. Toplam 56 varaktan müteşekkil olan *Divan*, daha önce de belirtildiği üzere Mustafa Alizâde el-Edirnevî tarafından istinsah edilmiştir. Talik hatla, iki sütun ve 17 satır hali nde tertip edilen *Divan*’ın istinsah tarihi 21 Safer 1167/18 Aralık 1753 olarak kaydedilmiştir. Bu kayıttan hemen önceki tarih kıtasından anlaşılacağı üzere Adlî, *Divan*’ını 1107/1695-96 yılında, ölüm yılı olan 1743-44 göz önünde bulundurulursa, çok genç yaşta telif etmiştir (Adlî *Divanı* 292b). Ancak müellif hattıyla kaleme alınan bu *Divan*, henüz ele geçmiş değildir. Farsça üç manzume haricinde bütün şiirlerin Türkçe olduğu *Divan*’da 14 kaside, 132 gazel, 42 kıta, 8 nazm, 34 rubai, 29 matla, 8 müfred, 71 muamma ve 32 adet tarih yer almaktadır. *Divan* üzerine Seval Baltalı (2016) bir yüksek lisans çalışması hazırlamıştır.⁸

3. Adlî’nin Yayınlanmamış Kasideleri

Adlî’nin yayınlanmamış kasidelerinin yer aldığı mecmua, Süleymaniye Kütüphanesi Esad Efendi Koleksiyonu 2843⁹ numarada kayıtlıdır. Mecmua, Şeyhülislam Fezullah Efendi ve ailesi için kaleme alınan Türkçe, Arapça ve Farsça methiyelerin toplandığı üç ayrı bölümden meydana gelmektedir. Her bölümde bir mihrabiye ve serlevha vardır. Mecmuanın adı yazma nüshada “Mecmû’atü Medâyah-i Şeyhülislâm Fezullâh Efendi”, kütüphane kayıtlarında ise “Mecmû’atü Kasâ’id fî Medhi Şeyhülislâm Fezullâh Efendi” şeklinde geçmektedir. Mecmuanın müstensihisi, baş taraftaki mensur mukaddimeden (1b-2b) anlaşılacağı üzere Seyyid İbrahim bin Fazlullâh es-Sivâsî’dir. Seyyid İbrahim Efendi, kendisi de ifade ettiği üzere, bu mecmuayı Fezullah Efendi’ye yazılan methiyelerin kaybolup gitme endişesinden dolayı tertip etmiştir. Talik hatla yazılan mecmua, 237X132 ile 182X73 mm ebatlarındadır. Her sayfasında 21 satır yazı bulunan mecmua, kahverengi mürekkeple cetvelenmiş, başlıklar ise kırmızı ve siyah mürekkeple yazılmıştır. Mesnevi, terkiibent ve kıta nazım şekillerinin de bulunduğu mecmua, 170 varaktan oluşmaktadır. Mecmuanın 2b-44b arasındaki sayfalarında Türkçe, 45b-82b arasındaki sayfalarında Arapça ve 83b-167b arasındaki sayfalarında Farsça methiyeler bulunurken, 168a-170b arasındaki sayfalarında ise Türkçe kaside, Farsça mesnevi, kıta,

⁸ Adlî’nin *Divan*’ı hakkında daha ayrıntılı bilgi için bk. Baltalı 2016; Sunal 2017: 441-466.

⁹ Mecmua, tarafımızdan yayıma hazırlanmaktadır.

beyit ve müfretler yer almaktadır. Muhtelif şairler tarafından kaleme alınan Türkçe şiirlerin yer aldığı metin bölümü, mensur mukaddimenin hemen ardından yani boşluk bırakılmaksızın 2b ile başlatılmıştır. Mecmuada; Sûzî, Nazîrîzâde Emîn, Sâbit Efendi, Hamdî, Sırrî, Sâ'id, Şeyhî, Fâ'ik Efendi, Emînâ, Emîn Efendi, Kâmî Efendi, Reşkî, Avnî, Fâyiz Efendi, Sâhib, Şer'î, İshak Çelebi, Kesbî, Fennî-i Mevlevî, Kudsî, Subhî, Kâşif Efendi, Şeyh Mustakîm Efendi, Remzî, Nazîf, Pendî, Adlî, Edîb, Rûmî ve Sâcid Alî Efendi gibi şairlerin toplam 44 Türkçe şiiri bulunmaktadır.¹⁰ Adlî'nin *Divan*'ında yer almayan iki kasidesinden ilki mecmuanın 38a ile 39a sayfaları arasında, ikincisi ise 41a ile 42a sayfaları arasındadır. Kasidelerin ilki 40, ikincisi ise 35 beyittir. İlk kasidenin teşbib bölümü nevrüzyedir. Ayrıca kaside, aynı vezin ve aynı redifle yazılmış bir gazel (tegazzül) içermektedir. İkinci kasidenin teşbib bölümünde ise Adlî, "şeyhülislâm-ı ümem", "hâce-i şâh-ı muazzam" ve "âlî-tebâ" olarak nitelendirdiği Şeyhülislam Fezullah Efendi'ye kaside yazma cesaretinden dolayı özrünü talep eder ve ardından Fezullah Efendi'nin vasıflarıyla kasideye giriş yapar. Bu kasidede de ilkinde olduğu gibi aynı kafiyede kaleme alınmış bir gazel (tegazzül) yer almaktadır.

-1-

38a

'Adlî

Mef'ülü fâ'ilâtü mefâ'ilü fâ'ilün

- 1 Nev-rüz irişdi nâmiye-i gülsitân olur
Şimdi cemâd olan bile serv-i çemân olur
- 2 Luţf-ı 'amîm-i feyze bu demde dūçâr olan
Maḥz-ı serâb olursa da bir bûstân olur
- 3 Her bir bürehne naḥl-i perîşân-ı berg ü bâr
Envâ'-ı elbiseyle birer dil-sitân olur

¹⁰ Mecmua hakkında daha detaylı bilgi için bk. Akkuş 2015: 253-272.

- 4 Dir bāğ-bān gūş-ı güle nev-ķabā giyer
Şol ki bürehne-i reh-i dest-i ĥazān olur
- 5 Şanmañ çemende nergis-i aĥvel nigāhuma
Bir şaĥş-ı nā-tüvān-ı cihān ins ü cān olur
- 6 Bāğuñ yolu ziyāde mürür u ‘ubūrdan
Bu demde vech-i arzda da keh-keşān olur
- 7 Mihr-i tamām gūşāde-mihir berg-i bīd māh
Mevlā dilerse rüy-ı zemīn āsmān olur
- 8 Gāhī te‘ākub eyleyicek dūd-ı āh-ı dil
Ser-tā-ser āsmān daĥı sünbülsitān olur
- 9 Çāh-ı ‘adem daĥı bu zamān-ı ‘azīzde
Gül-çeşm-i bāğ-ı Yūsufa āb-ı revān olur
- 10 Āyīne gül-‘izārlara cūy-bār olup
Bāgise bir zümürüdī āyīne-dān olur
- 38b**
- 11 Almaz kimesne aĥzına hīç ĥarf-i āĥiri
Her gūşede müzākere-i gülsitān olur

- 12 Ancağ hezâr-ı bezm-i şehen-şâh-ı gül-şene
Evrâk-ı remz-i bâğ birer dâstân olur
- 13 Ol şeh ki dest-i rif'atine eylese murâd
Kavs-i kuzah muşanna' u ra'nâ kemân olur
- 14 Ol şeh ki hîn-i 'azm-i meserret-ķarinde
Şâhen-şeh-i zamâne ile hem-'inân olur
- 15 Meclisde seyl-i nuṭķına sed itmesün elin
'Allâmenüñ kuşûrı cihânda 'ayân olur
- 16 Ol şeh-süvâra ġâşıye ber-düş olur hemân
Rûh-ı Sikender olsa öñince revân olur
- 17 Feyz-i İläh Hâzret-i Müftî Efendi kim
Me'mûr-ı hıfz-ı ma'bedi kerrûbiyân olur
- 18 'İrfân-penâh-ı fâzil-ı 'allâme i'tibâr
Kim perde-dâr-ı medresesi ķudsiyân olur

- 19 Hâtem-kerem ki mazhar-ı luṭfi olan fakîr
Farzâ ḥaḳîr [ü] zillet iken kām-rân olur
- 20 Gerdün-mesîr-i mihr-i cihân feyz-i cüd kim
Nisbetle feyz u cüdına meh nîm-cân olur
- 21 Rûḥ-ı kelâmda dem-i 'İsâyı aındurur
Hâme zebân-ı maḥbere la'îm dehân olur
- 22 Âyîne-i zamîrine maḳşüd kâ'inât
Ma'nâ-yı müşkilât kütübveş beyân olur
- 23 Ta'îm ü yed-i fazl-ı sa'âdet netîcesi
Eltâf-ı Kird-gâr ile şâh-ı cihân olur
- 24 Girse ḥadıka-i kerem ü cüdına giyâh
Feyz-i nesîm-i luṭfila gül-berg-i şân olur
- 25 Alsa şemîm-i sünbül-i luṭfin gazâl eger
Mişl-i 'abîr-i nâfesi şöhret-resân olur
- 26 Bûs itse bî-zebân kef-i gül-berg-i himmetin
Bûlbûl gibi yegâne-i devr-i zamân olur

27 Geldi lisāna bülbül-i dil gir teğazzüle
‘Ömrüm ğazel mu‘ārefe-i nükte-dān olur

28 Ğamzeñ gözüm bu dem ki meger hūn-feşān olur
Her bir müjeñ nihāl-i gül ü erguvān olur

29 Ğāh u gehī şitāda ki ğayruñ ocaĝmuñ
Gül āteşi vü sünbülü lā-büd duḫān olur

39a

30 Ammā bu bāĝ-ı köhne-ocaĝuñ güli bize
Bir zülfi sünbül eski kıl oĝlu civān olur

31 Bir ‘āşıkı tehem-ten-i bāzū-yı kām olur
Bir bendesi benüm gibi bir nā-tüvān olur

32 Yer eylerise başlar üzre ‘aceb degül
Şol hār u ḫas ki mültefit-i bāĝ-bān olur

33 Müjgān-ı çeşm-i ğamzesi tır-i każā mıdur
Geldikde fikr ü ḫātırāya bīm-i cān olur

34 Bilmem ki ‘Adlı lüle-i āb-ı ḫayātdur
Ki dāfī-i ḫarāret-i dil-teşnegān olur

- 35 Gāhī kaşīde gāh ğazel kıt‘a gāhīce
‘Ādet budur kibāra niçe armağan olur
- 36 Dād-ı edāyı var mı benüm gibi bir virtür
Gerçi cihānda tūtī-i şīrīn-zebān olur
- 37 Māni‘ degül mi ola ya lüknet feşāhate
Lüknet belī mu‘ānz-ı hüs-n-i beyān olur
- 38 Kaldur şenāya destüni gel ey şikeste-bāl
Şol ‘andelīb-i dil gibi kān figān olur
- 39 Nev-rüz nāmiyeyle nice bī-bedel ise
Bād-ı şabā niteki çemende vezān olur
- 40 Neşv ü nemāda ola gülistān-ı maşadı
Ben de bu h‘āhiş üzre şenā-h‘ān-ı ān olur

-2-

41a

‘Adlı

Fā‘ilatün fā‘ilatün fā‘ilatün fā‘ilün

1 Başumuz üzre hevā-yı zülf-i yār eksük degül

Mürtefi‘ yerdür anuñçün rüzgār eksük degül

2 Zāde-i şab‘-ı veliyy-i ni‘metümdür birisi

Mışra‘un biri ki anda i‘tizār eksük degül

3 Ben edīb-i zātına itdüm diyü ‘arz-ı hüner

Cümlemüzde böyle şerm ü neng ü ‘ār eksük degül

4 Pâyine ‘özrile yüz sürdükçe ammā kim yine

Muktezā-yı luḫfi üzre i‘tibār eksük degül

5 ‘Irq-ı pāki muktezāsıdır ki ol ‘allāmenüñ

Zātını ta‘zīme ehl-i iftikār eksük degül

6 Oldur ol kim intisābıyla ḫavāşa rüz u şeb

Bezm-i ḫayşiyette cāy-ı iftiḫār eksük degül

- 7 Oldur ol kim dergeh-i pākinde şāhib-dānişe
Cebhe-sāy olduĉa ‘özü-i bī-şümār eksük degül
- 8 Oldur ol kim süfre-i şem‘ eyleyüp mäh-ı nevi
Meclisinden şem‘-i mihr-i tāb-dār eksük degül
- 9 Oldur ol kim şem‘-i hūrşīd-i kemālinden anuñ
Encüm-i çarĥ-ı felek pervāne-vār eksük degül
- 10 H‘āce-i şāh-ı mu‘azzam şeyĥü’l-islām-ı ümem
Nuşret-i şāhīden ol ‘ālī-tebār eksük degül
- 11 Hem-‘ināndur her sefer şāh ile ol ser-i velī
Anuñiçün ‘avn-i tām-ı Kird-gār eksük degül
- 12 Gelmemişdür devr-i Ādemden beri bu devlete
Mişl-i zātı gerçi sā’ir kām-kār eksük degül
- 13 Tutmamışdur şāh-ı bāl-i fazlı dehri sā’irüñ
Gerçi ‘ālemden dirāht-ı mīve-dār eksük degül
- 14 N’itmeli āşārı olmayan nümāyiş-perveri
Deşt ü bāĝ u rāĝdan serv ü çenār eksük degül

41b

- 15 Neylerüz şugrā vü kübrā baḡini bu bābdan
Bildügüm budur netice iktidār eksük degül
- 16 Mesned-ārā vü kerem-pīrā fāzilet-perverā
Gerçi dest-i kudretüñden yādigār eksük degül
- 17 Tuḥfe-i kalb-i ḥazn̄in al ele bī-keslerüñ
Bāb-ı luṭfuñdan temennā-yı şığār eksük degül
- 18 Kām-yāb eyle kerem-cüyānı sulṭānum hemān
Naḥl-i cūd u mekremetden berg ü bār eksük degül
- 19 Feyz-yāb olsa n'ola dil-teşnegān-ı ārzü
Çeşme-i luṭfuñdan āb-ı hoş-güvār eksük degül
- 20 Her taraftan ārzü-yı feyz-i luṭfuñla gelür
Mültecādur dergehüñ şmf-ı kibār eksük degül
- 21 Kanda varsun sen tırurken ehl-i fāzıl u ma'rifet
Maḥberüñden kilik-i ḥayşiyet medār eksük degül

22 Hâzret-i Hakkâ şenâlar zîr-i destûnde senûñ
Ser-fürü-yı hâme-i gevher-niğâr eksük degül

23 Baş kaldurmak aña lâyıķ mîdur kaldursa da
Niçe emşâli siyeh-rû şerm-sâr eksük degül

24 Geh kaçıde gâh kıt'a geh gâzeldür hem-demüm
Güşe-i miñnetde birkaç gam-güsâr eksük degül

25 Gülsitân-ı hâırumdan hârhar eksük degül
Yoķlasañ ammâ yine bir gül-'izâr eksük degül

26 Göñlümüzden hâşılı şimdi süveydâ gibi hıç
Fikr-i sevdâ-yı gam-ı zülf-i nigâr eksük degül

27 Murğ kim pervâz-ı bî-ârâmveş şubh u mesâ
Küy-ı dil-berden dil-i miñnet-şî'âr eksük degül

28 Dâne-i hâlin hayâl itseñ çü çeşm-i âsiyâ
Dîdemüzden girye-i bî-ihtiyâr eksük degül

- 29 Sāyeveş uydı ulaşdı nārven kıaddi bize
Hayret-i endīşe-i būs u kenār eksük degül
- 30 Ol perī-peyker görünmez oldu ‘Adlı çeşmüme
Varise āyīne-i dilden ğubār eksük degül
- 31 Kāse-i kalb-i şikestemden lisān-ı hāl olan
Nāleden ma‘lūmdur ki inkisār eksük degül
- 32 Hem kaşīde hem ğazel bu başka tarh-ı tazedür
İhtirā‘-ı hāme-i i‘cāz-kār eksük degül
- 33 Böyle nazm-ı yek-şebe inşāsına kādır mi var
Varise de sözlerinde müste‘ār eksük degül
- 34 Söz tamām oldu du‘ā kıl ki ola hatm-i kelām
Niteki ğül-geşt-i bāğ u merğ-zār eksük degül
- 42a**
- 35 Müstedām-ı ‘ömr ü devlet ola ber-vefk-ı merām
Kalb ü dilden bu şenā leyl ü nehār eksük degül

SONUÇ

Kütüphanelerde kayıtlı olduğu halde henüz üzerlerinde yeterli bilimsel çalışma yapılmamış birçok mecmua bulunmaktadır. Mecmualar, klasik Türk edebiyatı araştırmacıları için hazine değeri taşıyan önemli kaynaklardır. Zira mecmualar sayesinde birçok şairin divanlarında bulunmayan şiirlerine, kaynaklarda adı geçmeyen şairlerin manzumelerine, divanlarda yer alan şiirlerin farklı şekillerine ve daha birçok yeni bilgiye ulaşmak mümkündür. Mecmualarda yer alan bu şiirlerin ilim alemine kazandırılması, özellikle son zamanlarda yeni baskıları yapılan divanların güncellenmesi açısından mühim bir hizmettir. Klasik Türk edebiyatına bu anlamda hizmet eden eşsiz mecmualardan biri de iyi bir müderris, muhaddis, hattat ve şair olan Şeyhülislam Fezullah Efendi ve ailesi için yazılan methiyelerden oluşmaktadır. Zira daha ziyade gazel nazım şeklinden oluşan benzerlerinin aksine bir şahıs etrafında kaleme alınan kasidelerden oluşması ve bu kasidelerin büyük çoğunluğunun yayımlanmamış olması, bu mecmuayı emsallerinden değerli kılan önemli bir husustur. Söz konusu mecmua, Süleymaniye Kütüphanesi, Esad Efendi Koleksiyonu 2843 numarada kayıtlıdır. Bu mecmuada Şeyhülislam Fezullah Efendi için methiye yazan şairlerden biri de XVII. yüzyılın sonlarından XVIII. yüzyılın ortalarına kadar yaşamış olan Süleymanzâde Mehmed Adlî'dir. Yapılan araştırmalar neticesinde mecmua içerisinde, Adlî'nin *Divan*'ında bulunmadığı anlaşılan iki kasidesi tespit edilmiştir. Çalışmamızın giriş bölümünde Şeyhülislam Fezullah Efendi hakkında bilgi verilmiş, ardından Adlî'nin hayatı, edebi kişiliği ve *Divan*'ı üzerine bazı açıklamalarda bulunulmuş ve yayımlanmayan kasidelerinin transkripsiyonlu metni verilmiştir.

KAYNAKLAR

Aça, Mehmet, H. Gökalp, İ. Kocakaplan (2011). *Başlangıçtan Günümüze Türk Edebiyatında Tür ve Şekil Bilgisi*. İstanbul: Kesit Yayınları.

Adlî, *Divan*, Zeytinoğlu İlçe Halk Kütüphanesi, 43 Ze 333/6.

Akbayar, Nuri (hızl.) (1996). *Mehmed Süreyya Sicill-i Osmanî*. C. 1. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.

Akkuş, Metin (2015). "Fezullah Efendi'ye Yazılan Türkçe Övgü Şiirleri". *Erzurumlu Şeyhulislam Seyyid Fezullah Efendi Sempozyumu (31 Ekim-02 Kasım 2014 Erzurum)*. Tebliğler. Ed. Ömer Kara. Erzurum: Atatürk Üniversitesi Yayınları. 253-272.

Altaş, Rahime (2015). "Fezullah Efendi'nin Fetâvâ-yı Fezziyye'sindeki Fetvalarının Usul Temelleri -Nikah Akdiyle İlgili Fetvalar Örnekliğinde-". *Erzurumlu Şeyhulislam Seyyid Fezullah Efendi Sempozyumu (31 Ekim-02 Kasım 2014 Erzurum)*. Tebliğler. Ed. Ömer Kara. Erzurum: Atatürk Üniversitesi Yayınları. 395-416.

Arkın, Mehmet (2015). *Fezullah Efendi'nin "Lataifnâme"si (Metin-Dil İncelemesi-Sözlük)*. Yüksek Lisans Tezi. İstanbul: İstanbul Üniversitesi.

Aydemir, Yaşar (2002). "Türk Edebiyatında Kaside". *Bilig* (22): 133-168.

Baltalı, Seval (2016). *Mehmed Adlî Divanı*. Yüksek Lisans Tezi. Kırklareli: Kırklareli Üniversitesi.

Çapan, Pervin (hızl.) (2005). *Mustafa Safâyî Efendi Tezkire-i Safâyî (Nuhbetü'l-Âsâr Min Fevâ'idü'l- Eş'âr) İnceleme-Metin-İndeks*. Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları.

Çınar, Mustafa (2006). "Kaside Nazım Şeklinin Tarihî Gelişimi". *Ekev Akademi Dergisi* 10 (27): 203-222.

Çögenli, Sadi, Ö. Kara (2015). *Erzurum'un Yüzleri Şeyhulislam Fezullah Efendi*. Erzurum: Atatürk Üniversitesi Yayınları.

Derin, Fahri Çetin (1959). "Şeyhülislâm Fezullah Efendi'nin Nesebi Hakkında Bir Risâle". *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Dergisi* 10 (14): 97-104.

Dilçin, Cem (2013). *Örneklerle Türk Şiir Bilgisi*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

Düzenli, Pehlul (2015). "Fezullah Efendi'nin Fetâvâ-yı Fezziyye'si ve Osmanlı Fetva Geleneğindeki Yeri". *Erzurumlu Şeyhulislam Seyyid Fezullah Efendi Sempozyumu (31 Ekim-02 Kasım 2014 Erzurum)*. Tebliğler. Ed. Ömer Kara. Erzurum: Atatürk Üniversitesi Yayınları. 361-394.

Elmalı, Hüseyin (2001). "Kaside". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. C. 24. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları. 562-564.

Erdem, Sadık (hzl.) (1994). *Râmiz ve Âdâb-ı Zuraîfâ'sı İnceleme-Tenkidli Metin-İndeks-Sözlük*. Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yayınları.

Erdem, Sadık (2001). "Adli". *Türk Dünyası Edebiyatçıları Ansiklopedisi*. C. 1. Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları. 117-118.

Erkul, Rasih (2009). "Edebî Dilekçe Olarak Kasideler". *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi* (39): 753-762.

Gündoğdu, Raşit (2015). "Uşşâkîzâde İbrahim Hasîb Efendi Gözüyle Edirne Vakası". *Erzurumlu Şeyhulislam Seyyid Fezullah Efendi Sempozyumu (31 Ekim-02 Kasım 2014 Erzurum)*. Tebliğler. Ed. Ömer Kara. Erzurum: Atatürk Üniversitesi Yayınları. 181-185.

Hazretkulov, F. (2004). "Fezullah". *Türk Dünyası Edebiyatçıları Ansiklopedisi*. C. 4. Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları. 70.

İnce, Adnan (hzl.) (2005). *Tezkiretü's-Şu'arâ Sâlim Efendi*. Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yayınları.

İpekten, Haluk, M. İsen, R. Toparlı, N. Okçu, T. Karabey (1988). *Tezkirelere Göre Divan Edebiyatı İsimler Sözlüğü*. Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.

İpekten, Haluk (2015). *Eski Türk Edebiyatı Nazım Şekilleri ve Aruz*. İstanbul: Dergâh Yayınları.

İsen, Mustafa, O. Horata, M. Macit, F. Kılıç, İ. H. Aksoyak (2016). *Eski Türk Edebiyatı El Kitabı*. Ankara: Grafiker Yayınları.

Kara, Ömer, S. Çögenli (2015). "Şeyhulislam Fezullah Efendi: Hayatı ve Eserleri". *Erzurumlu Şeyhulislam Seyyid Fezullah Efendi Sempozyumu (31 Ekim-02 Kasım 2014 Erzurum)*. Tebliğler. Ed. Ömer Kara. Erzurum: Atatürk Üniversitesi Yayınları. 35-99.

Katğı, İsmail (2011). *Osmanlı Devleti'nde Öldürülen Şeyhülislâmlar*. Yüksek Lisans Tezi. Gaziantep: Gaziantep Üniversitesi.

Katğı, İsmail (2013). *Maktûl Şeyhülislâmlar*. İstanbul: İz Yayıncılık.

Kaya, Süleyman (2009). *Fetâvâ-yı Feyziye Şeyhulislam Fezullah Efendi*. İstanbul: Klasik Yayınları.

Kesik, Beyhan (2014). "ADLÎ, Süleymanzâde Mehmed Efendi". <http://www.turkedebiyatilisimlersozlugu.com/index.php?sayfa=detay&detay=2435>. [erişim tarihi: 23.04.2019].

Koncu, Hanife (2015). "FEYZÎ, Şeyhülislam Fezullah Efendi". <http://www.turkedebiyatilisimlersozlugu.com/index.php?sayfa=detay&detay=6876>. [erişim tarihi: 10.03.2019].

Kurnaz, Cemal, M. Tatçı (hızl.) (2001). *Mehmet Nâil Tuman Tuhfe-i Nâilî Divan Şâirlerinin Muhtasar Biyografileri*. Ankara: Bizim Büro Yayınları.

Kurnaz, Cemal, H. Çeltik (2013). *Divan Şiiri Şekil Bilgisi*. Ankara: Kurgan Edebiyat Yayınları.

Mermer, Ahmet, S. Deniz, Y. Bayram, N. Koç Keskin, L. Alıcı, M. Eflatun (2016). *Eski Türk Edebiyatına Giriş*. Ankara: Akçağ Yayınları.

Okumuş, Osman (2013). "Osmanlı Tarihinde Katledilen Şeyhülislamlar". *Sosyal ve Beşeri Bilimler Dergisi* 5 (1): 387-396.

Öğüt, Salim (2016). "Fetâvâ-yı Fezziyye". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. C. 12. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları. 443.

Özcan, Abdülkadir (1994). "Edirne Vak'ası". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. C. 10. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları. 445-446.

Pala, İskender (2017). *Divan Edebiyatı*. İstanbul: Kapı Yayınları.

Sevinç, Tahir (2015). "Fezullah Efendi ve Edirne Vakası". *Erzurumlu Şeyhülislam Seyyid Fezullah Efendi Sempozyumu (31 Ekim-02 Kasım 2014 Erzurum)*. *Tebliğler*. Ed. Ömer Kara. Erzurum: Atatürk Üniversitesi Yayınları. 151-180.

Sunal, Arif (2017). "XVIII. Yüzyıl Divan Şairi Adlî (ö. 1743-44) ve Divanı". *Divan Edebiyatı Araştırmaları Dergisi* 18: 441-466.

Şemseddin Sami (2008). *Kâmûs-ı Türkî*. İstanbul: Sahhaflar Kitap Sarayı.

Tayşi, Mehmet Serhan (2016). "Fezullah Efendi, Seyyid". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. C. 12. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları. 527-528.

Türek, Ahmed, F. Ç. Derin (1969). "Fezullah Efendi'nin Kendi Kaleminden Hal Tercümesi". *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Dergisi* (23): 205-218.

Türk Ansiklopedisi (1968). "Fezullah Efendi". C. 16. Ankara: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları. 281.

Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi (1977). "Adli". C. 1. İstanbul: Dergah Yayınları. 38.

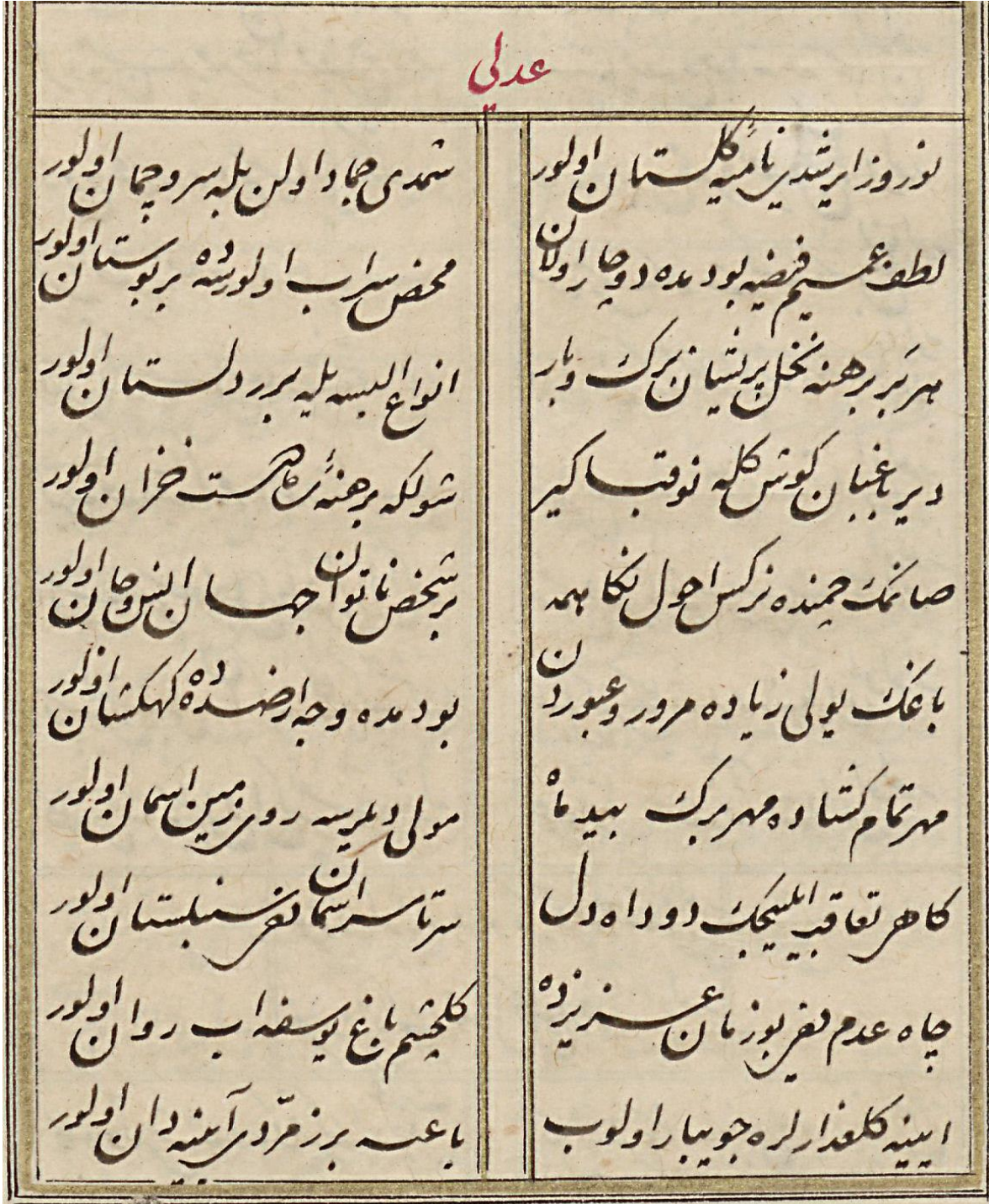
Yıldırım, Sedat (2014). *Şeyhülislam Fezullah Efendi'nin Hayatı, Eserleri ve Arapça Şeceresi*. Yüksek Lisans Tezi. Erzurum: Atatürk Üniversitesi.

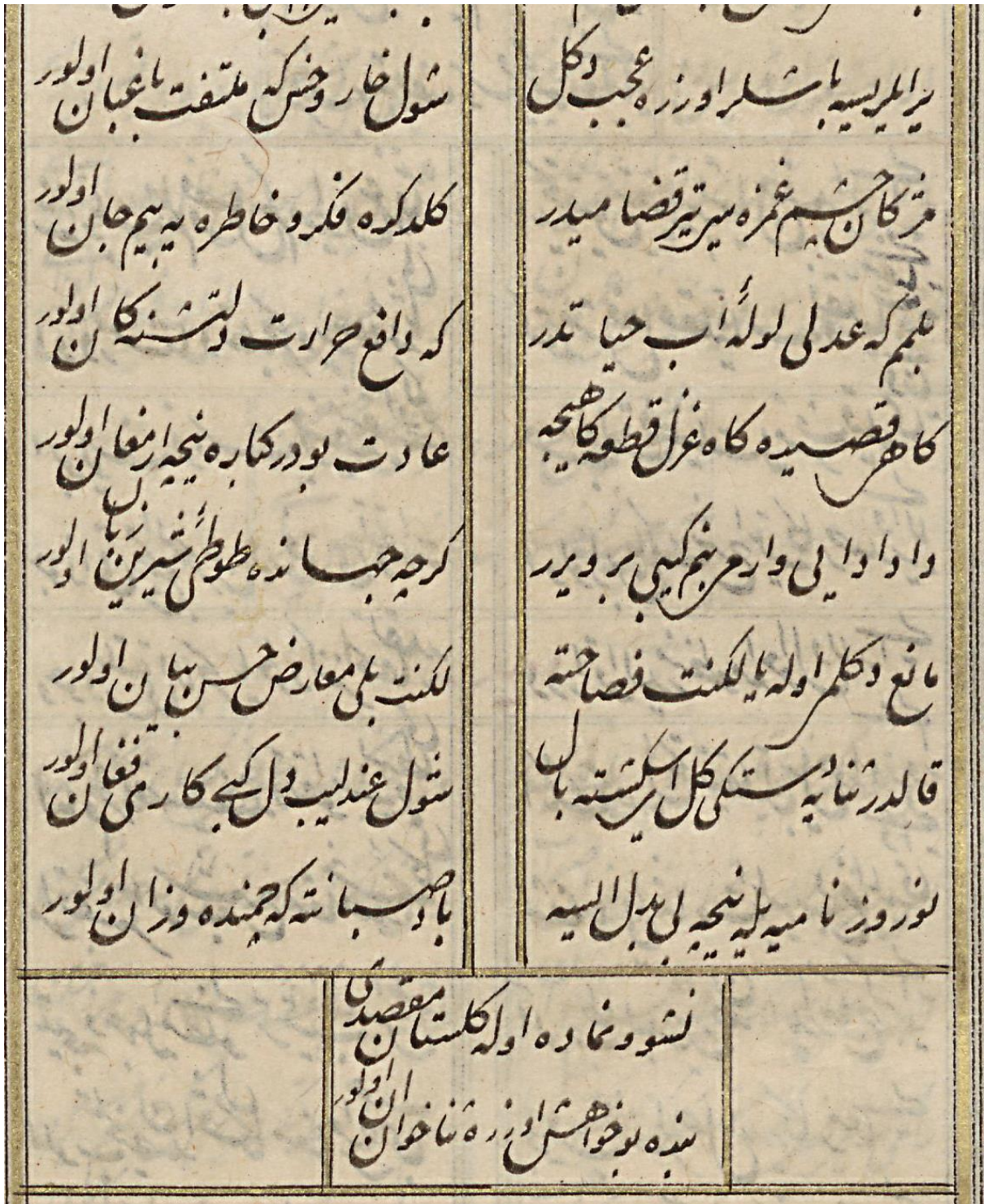
EKLER

Kaside 1 (Süleymaniye Kütüphanesi, Esad Efendi Koleksiyonu 2843, vr. 38a-39a)

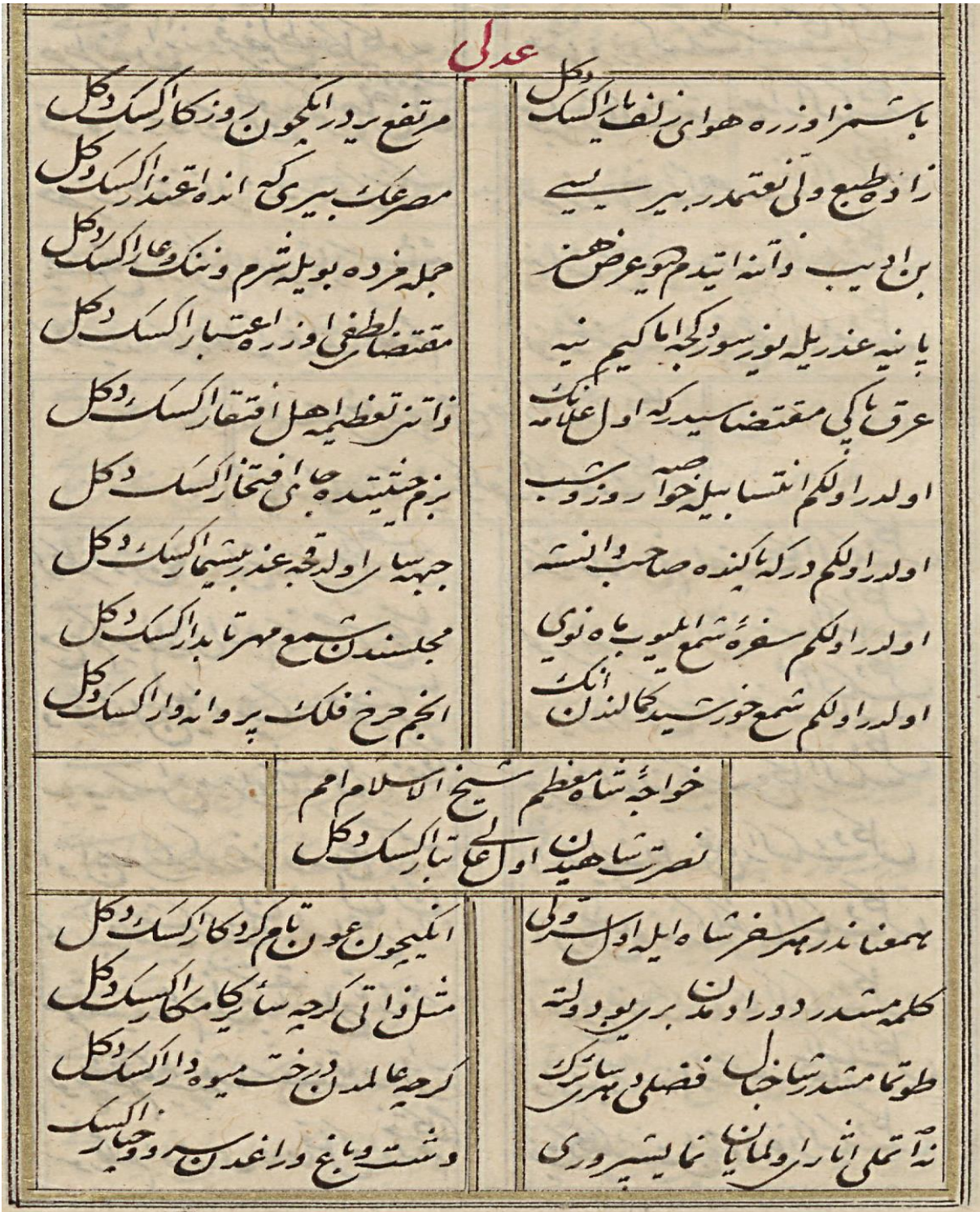

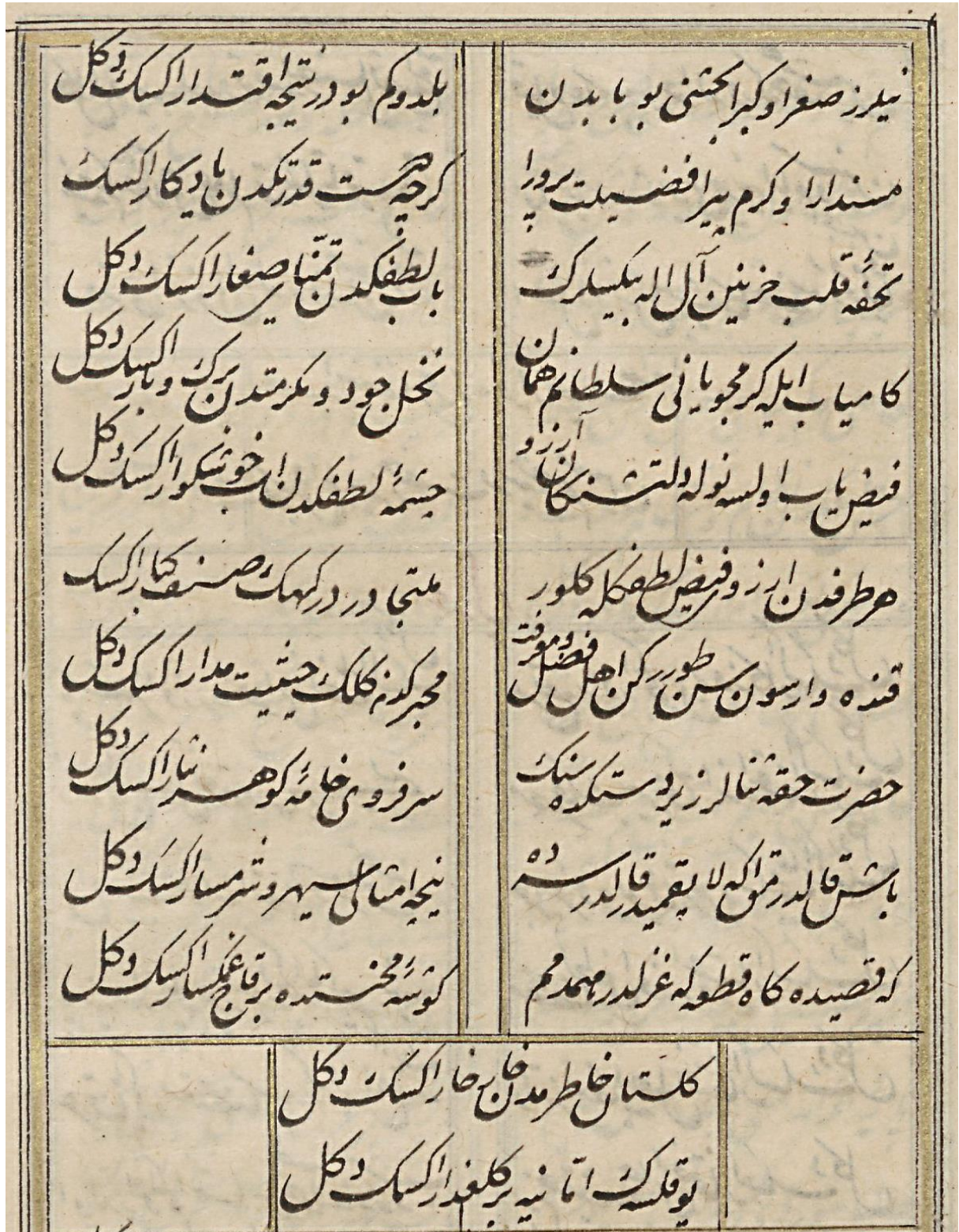
<p> ہر کوشیدہ مذکرہ گلستان اولور اوراق رمز باغ درستان اولور قوس قزح مصنع و عینا کمان اولور ساهنشنہ زمانہ ایلہ ہمعنان اولور عدائت قصور جہانہ عیان اولور روح سکندر اولسہ او کجہ روان اولور </p>	<p> المذکسنہ اغز نہ هیچ خوف احوی ابجق ہزار بزم شہنت گلشنہ اولتہ کہ دست فتنہ ایلہ مراد اولتہ کہ عین سزم مسقر نیدہ مجلسہ سئل نطقنہ استیوان الن اول شہسورہ غاشیہ برد و اولور </p>
<p> فیض الہ حضرت مقرر افندیم نامو حفظ معبد کرو بیان اولور </p>	
<p> کیم رپدہ دار مدسہ قدسیان اولور فضا حقیر ذلت الکرین کمان اولور نسبتلہ فیض وجودنہ مہ نیمجان اولور خامہ زبان مجبرہ لعلین دہان اولور </p>	<p> عرفان نایہ فضل علا عمتبار خاتم کریمکہ مظہر لطف اولور کردون سیر مہر جہا فیض جودکم روح کلامدہ دم عمسیان اولور </p>

<p>معاشرت کلمات کتب و شبنم اولور الطاف کرد کار ایلدیه ساچه جان اولور فیض نسیم لطفله کلبرک نمان اولور مثل عسیر نانه سر شهرت سیان اولور بیلبل کبریکانه دور زمان اولور عمرم غزل معارفه نکتہ دان اولور</p>	<p>ایینه ضمیر مقصود کانیات تعلیم دخیل سعادتی نتیجه سی کیرسه حدیقه گرم وجودنه کیه السه نسیم سنبل لطفن غزال اگر بوسنتیسه بی زبانه کلبرک بهمتن کلدی لسانه بیلبل دل کیر غزله</p>
<p>عمره ک کوزم بودمکه ملر خولفسان اولور هر بر مره ک نهال کل وارغوان اولور</p>	
<p>کل اشرو سنبل لایله دخان اولور</p>	<p>گاه و کهر شده کیر عیرک او جان</p>
<p>بر لفر سنبل اسکیه قول او غلو جوان اولور بر بنده سیر نیچ کبی بر ناتوان اولور</p>	<p>اما بو باغ کهنه او جانک کللی بزه بر عاشق رهنمن بازوی کام اولور</p>

Kaside 2 (Süleymaniye Kütüphanesi, Esad Efendi Koleksiyonu 2843, vr. 41a-42a)

<p>فکر سودای غم رلف نکا اسک دکل کور لبر دن دل محنت شعار اسک دکل دیده مزدن کبر بی اخت اسک دکل حیرت اندیشه بوس نکا اسک دکل وارسیه اینه دل غبار اسک دکل ناله و معبود مدر که انکس اسک دکل احتراع خامه اعجاز کار اسک دکل وارسیه سوزنده شعار اسک دکل نیت که کلکنت باغ و مرغزار اسک دکل</p>	<p>کو کلمه دن حاصلی نهد سوید کبرتج مرغ کم بر و از بی آرام و س صبح و دانه خالرن جای اتیک جوشم آسیا سایه و س او بدیر او شد می نار و ز قی اول بر سر سکر کورنمز اولدی عدلی حشمه کاسه قلب کشته لسان اولان هم قصیده هم غزل بوباطح تازه در بولیه نظم مکشیه انسا سنه قادر وار سورتام اولدی دعایل که اوله هم کلام</p>
<p>مستدام عمر و دولت اوله بر وفق مرام قلب و دل بن بوئنا لیل و نه اسک دکل</p>	